

Dr hab. Rafał Matera, prof. UŁ
Katedra Historii Ekonomii
Wydział Ekonomiczno-Socjologiczny
Uniwersytet Łódzki

Recenzja rozprawy doktorskiej
„Rola państwa w kształtowaniu ładu społeczno-gospodarczego
w koncepcji Johna Maynarda Keynesa”

napisanej przez **mgr Katarzynę Kłosowicz-Toborek**
pod kierunkiem naukowym **dra hab. Wojciecha Gizy, prof. UEK**

1. Uwagi wstępne: wybór tematu, problematyka badawcza

Prowadzenie badań oraz pisanie prac z zakresu historii myśli ekonomicznej i historii gospodarczej należą dzisiaj do rzadkości (nie tylko w Polsce). Młodzi badacze widząc przed sobą ogrom tomów do przeczytania oraz wielość wątków do zrozumienia, aby prowadzić wstępną nawet egzegezę uznanych tekstów, nie podejmują się takich wyzwań. Nie zrobi tego za nich żaden ChatGPT (jeszcze). Tym większe uznanie dla tych nielicznych ośrodków w Polsce, dla opiekunów naukowych, a zwłaszcza dla ambitnych badaczy, którzy decydują się na tak trudną i żmudną drogę.

Z kolei wybór, jako głównego bohatera dysertacji, Johna Maynarda Keynesa jest oznaką wielkiej odwagi, może nawet „pychy naukowej”. W końcu J.M. Keynes to klasyk, może nawet największy z klasyków wśród ekonomistów w całych dziejach tej dyscypliny (nie liczę w tym wypadku „ojca” ekonomii Adama Smitha). Keynesowi przyznaje się nawet miano „ojcostwa” współczesnej ekonomii. Autorka rozprawy zajęła się wprawdzie „wyłącznie” rolą państwa w koncepcji Keynesa, ale żeby zrozumieć nawet tylko ten wątek, to i tak należało dokładnie zapoznać się z całym dorobkiem ekonomisty, bo przecież znaczenie interwencjonizmu w formowaniu ładu społeczno-gospodarczego było nurtem przewodnim całej jego myśli.

Temat pracy nie ma tylko walorów historycznych, bo przecież zażarta dyskusja na temat stopnia zaangażowania państwa w gospodarkę wpływa podczas każdego większego kryzysu. I tak się działo w czasie globalnego kryzysu w latach 2008-2012, ale także podczas trwania pandemii COVID-19 i w czasie agresji rosyjskiej na Ukrainę. Temat jest więc aktualny.

Problematyka badawcza jest ważna. Myśl Keynesa jest wiecznie żywa. Niech świadczy o tym choćby kilkadziesiąt artykułów na forum „Biuletynu. Polskiego Towarzystwa Ekonomicznego” ukazujących się w latach 2020-2022 i dotyczących słynnego eseju Keynesa pt. „Ekonomiczne perspektywy dla naszych wnuków”. Zresztą warto podkreślić, że w tej debacie Pani mgr Katarzyna Kłosowicz-Toborek wzięła udział. Można napisać, że był to Jej obowiązek, ale Autorka rozprawy sprostала zadaniu odpowiadając wraz z wieloma polskimi, uznanymi, współczesnymi ekonomistami na pytanie o moment końca kapitalizmu w wizji Keynesa.

We wstępie rozprawy Autorka uczciwie napisała, kto już myślą Keynesa się parał. Zaczynając od klasycznej pracy o klasyku ekonomii autorstwa Roberta Skidelsky’ego, kończąc na pracach polskich autorów: Stanisława Rączkowskiego, Józefa Sołdaczuka, Andrzeja Wojtyny i Marka Belki. Słusznie jednak Doktorantka wskazuje, że brakuje wciąż analizy uwzględniającej poglądy Keynesa na funkcje państwa w kształtowaniu polityki gospodarczej oraz instytucjonalnych uwarunkowań działania rynku. To niewątpliwie wartość dodana tematu dysertacji. Nie waham się napisać już w tym miejscu, że warto było eksplorować myśl Keynesa raz jeszcze.

2. Ocena poprawności i kompletności celów i tez badawczych

W wstępie Autorka sformułowała główny cel rozprawy: „(...) Zaprezentowanie poglądów Keynesa na temat instytucjonalnych aspektów roli państwa w kształtowaniu ładu społeczno-gospodarczego” (s. 8), w ramach którego wyodrębniła aż 5 celów szczegółowych, które odnosiły się również do kwestii ściśle związanych z historią gospodarczą, jak choćby określając uwarunkowania społeczno-gospodarcze Wielkiej Brytanii w dłuższym okresie. To bardzo cenny zabieg, bo bez ukazania realnych zmian zachodzących w gospodarkach i społeczeństwach nie da się zrozumieć zwrotu w myśleniu ekonomicznym.

Autorka formułuje też dość oczywistą tezę główną, mówiącą, że „Poglądy Keynesa na temat roli państwa określiły kierunek rozwiązań instytucjonalnych determinujących kształtowanie się zachodnich systemów społeczno-gospodarczych od lat 30. do 70. XX wieku.” (s. 9). Odważniej byłoby wydłużyć końcową cezurę. Ile właściwie z tej myśli Keynesa zostało w polityce państw (których państw?) w XXI w.? Ciekawiej brzmią tezy szczegółowe (zwłaszcza druga i trzecia), które układają się w ciąg chronologiczny: zaczynając od konsekwencji I wojny światowej, poprzez koncepcje z czasów wielkiego kryzysu, w końcu „nowego ładu” międzynarodowego kreowanego przez dwa zachodnie mocarstwa: Stany Zjednoczone i Wielką Brytanię po II wojnie światowej.

Podsumowując: cele i tezy są rozprawy są klarowne i prawidłowo sformułowane.

3. Ocena poprawności struktury i zawartości rozprawy

Dysertacja ma układ klasyczny. Składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów (podzielonych odpowiednio na wiele podrozdziałów) i zakończenia. Te zasadnicze części uzupełniają: bibliografia, spisy tabel i wykresów. Proporcje między poszczególnymi częściami zostały zachowane, struktura jest spójna i logiczna.

Wstęp zawiera wszystkie niezbędne elementy: od uzasadnienia podjęcia tematu rozprawy, przez bardzo ogólny przegląd literatury przedmiotu, wskazanie celów, tez i metod oraz struktury. Brakowało mi tylko odniesienia się dla kogo ta praca powstaje? Komu się może ona przydać? Być może Autorka to dookreśli w przypadku dalszych prac nad opublikowaniem fragmentów lub całości dysertacji.

W rozdziale I Autorka dokonuje historycznego przeglądu teorii państwa koncentrując się głównie na rozwoju liberalizmu i jego wpływom na kształtowanie się państwa. Uwzględnia w tym rozdziale także krytykę liberalnej wizji porządku społeczno-gospodarczego.

W rozdziale II Autorka szuka inspiracji dla myśli J.M. Keynesa włączając w nie wpływy: ojca, matki, mistrzów (w tym Alfreda Marshalla) oraz grup intelektualnych: Bloomsbury i Cyrku z Cambridge.

III rozdział skupia się na założeniach koncepcji Keynesa teorii „Drogi Środka”. Obok odniesień do keynesowskiej myśli politycznej inspirowanej głównie filozofią Edwarda Burke’a, jest w tej części sporo podrozdziałów dygresyjnych (zbyt rozległych) o sytuacji międzynarodowej i sytuacji wewnętrznej poszczególnych krajów po Wielkiej Wojnie. Zdaje sobie sprawę, że pokazanie tła międzynarodowego było istotne i ta wiedza była potrzebna, aby zrozumieć myślenie Keynesa, ale proporcje zostały w tej części złamane (tzn. zasadnicza analiza poglądów Keynesa została zdominowana tymi dodatkami). Przez to narracja w rozprawie została zaburzona.

Zasadniczy rozdział IV omawia ewolucję poglądów Keynesa w czasach wielkiego kryzysu, jego wizję polityki gospodarczej w czasach niepewności gospodarczej oraz zalecenia ekonomisty z Cambridge (jak ładnie pisze Doktorantka), które zostały podjęte przez amerykańskiego prezydenta Franklina Delano Roosevelta. I w tym rozdziale można by nieco okroić fragmenty dotyczące aspektów z dziejów gospodarczych Wielkiej Brytanii czy Stanów Zjednoczonych albo przynajmniej na bieżąco szukać podobieństw i różnic między dwoma systemami, a nie analizować je rozłącznie, przez co rozdział jest zbyt mocno rozdrobniony.

W końcu rozdział V pokazuje wkład Keynesa w konkretne działania Wielkiej Brytanii oraz międzynarodowych instytucji w czasie II wojny światowej (szkoda, że w tytule rozdziału

nie zaznaczono, że o ten właśnie konflikt chodzi), w tym szczególnie wkład w tworzenie systemu z Bretton Woods. Wszystkie rozdziały kończą podsumowania. To dobry pomysł, ale oczekiwałbym bardziej syntetycznej rekapitulacji, a nie powielania lub uzupełniania informacji, które bardziej nadawałyby się do przypisów. Zakończenie rozprawy jest także trochę przegadane. Powtarzane są myśli z wcześniejszych części, a brakuje wprost odniesienia do konkretnie wskazanych celów i tez we wstępie. Można by te ważną część napisać zwięźle i jeszcze konkretniej.

Podsumowując: pomimo uwag dotyczących niektórych części, pozytywnie oceniam całość struktury pracy oraz jej zawartość. Kwestią otwartą jest ustanowienie odpowiednich proporcji między poszczególnymi częściami w danych rozdziałach.

4. Ocena wiedzy teoretycznej

Uważam, że Doktorantka wykazała się bardzo dobrą wiedzą teoretyczną z zakresu historii myśli ekonomicznej oraz odpowiednią wiedzą z zakresu historii gospodarczej. Zarówno w pierwszym rozdziale teoretycznym, ale także w poszczególnych częściach kolejnych rozdziałów analizowane koncepcje i wprowadzane pojęcia, nie pozostawiają wątpliwości co do kompetencji Autorki. Doktorantka nie tylko ma dobrą wiedzę teoretyczną w zakresie nauk ekonomicznych, ale także odpowiednio wykorzystuje materiały o charakterze historycznym. Umiejętność krytyki źródeł należy ocenić pozytywnie.

5. Ocena strony formalnej rozprawy

Pod względem językowym pracę należy ocenić dostatecznie. Autorka ma wyrazisty, własny styl, sprzyjający lekturze. Zachowany został charakter naukowy wywodu, dobrze oddający ducha epoki, ale też na tyle uwspółcześniony, aby zrozumiale opisywać fakty i zjawiska. Zdarzają się niezręczności stylistyczne, błędne użycie słów, a co najbardziej rażące, błędne stawianie apostrofu po imionach/nazwiskach pochodzenia niepolskiego. Już w tytule pracy jest błędny zapis: „(...) koncepcji John’a Maynarda Keynesa”. Powinno być: „Johna Maynarda Keynesa”. Raziło też mnie posługiwanie się powtarzającymi się inicjałami przy nazwiskach ekonomistów, czy innych autorów. Rozumiem, że Autorka chciała, aby nie dochodziło do pomyłek np. między J.N. Keynesem a J.M. Keynesem (ojcem i synem), ale można było tę sprawę łatwo rozstrzygnąć już we wstępie. Nie widzę natomiast konsekwencji w tego typu zapisach w rozprawie. Poza tym, bez tych ułomności lepiej czytałoby się całą pracę. Podaję kilka przykładów niezręczności i błędów po to, by w przypadku dalszych prac nad ewentualną publikacją, można byłoby je skorygować.

s. 5.

Jest ewaluowały, powinno być ewoluowały;

Wśród nich merkantylizm czy niemiecka szkoła historyczna. To nie jest zdanie;

s. 7

Kanclerza Skarbu – nazwy urzędów jednoosobowych zasadniczo piszemy małą literą;

s. 12

Państwo to jedna z najważniejszych wspólnot. To też nie jest zdanie.

s. 19

Hobbsowi – powinno być: *Hobbesowi*

Hobbes'a – powinno być: *Hobbesa*

s. 79

Kahn'a – powinno być *Kahna*

s. 246 (w bibliografii)

Saya – powinno być *Say*.

W ostatnim rozdziale szwankuje też odpowiedni podział na akapity. Trudno jest skoncentrować się na ponad jednostronicowych fragmentach bez podziału na części.

Nie będę mnożył tych szczegółowych uwag. Chcę tylko pokazać, że rozprawa powinna przejść jeszcze jedną gruntowną korektę językową, jeśli miałaby być częściowo lub w całości opublikowana. W trakcie lektury raził mnie też brak konsekwencji w referowaniu poglądów. Na ogół Autorka decydowała się na czas teraźniejszy, ale niekiedy stosowała też czas przeszły. Należy to ujednoczyć. Mimo tych ułomności podkreślam, że pracę czyta się dobrze, ale bez tych, łatwych do wychwycenia, błędów czytałoby się bardzo dobrze.

6. Ocena znajomości, doboru i interpretacji źródeł

Baza źródłowa rozprawy jest wystarczająca. W przypadku lektur z zakresu historii myśli ekonomicznej i historii gospodarczej zawsze jednak można znaleźć prace, których brakuje. Jeśli jednak chodzi o podstawowe źródła, czyli prace samego Keynesa, można powiedzieć, że Autorka zajrzała do (prawie) wszystkich. Nie było natomiast możliwe, aby sięgnąć do wszystkich inspirujących postaci dla Keynesa i wszystkich krytyków Jego myśli. Tym niemniej brakuje mi w bibliografii prac Michała Kaleckiego, jednak wciąż rozpoznawalnego na Zachodzie ekonomisty. Funkcjonował on przecież w orbicie tzw. cyrku z Cambridge, choć na pewno nie będącego w jednym szeregu z Joan Robinson czy Richardem Kahnem. Wg biografą Jana Toporowskiego, Kalecki stał w cieniu „ojca współczesnej

ekonomii”, a po jego poglądy wciąż się sięga podczas powtarzających się kryzysów. Autorka mogłaby też uwzględnić dzieła Johna Stuarta Milla, Karola Marksa (nie liczę *Manifestu komunistycznego*), Alfreda Marshalla, Williama Stanleya Jevonsa, Arthura Cecila Pigou czy wywołanej już Robinson. Poważnym brakiem jest brak sięgnięcia po prace Friedricha Augusta von Hayeka – być może największego krytyka Keynesa, także jeśli chodzi o wizję państwa w kształtowaniu ładu społeczno-gospodarczego poczynając od lat 30. XX w.

Łatwiej jest pisać czego nie ma w bibliografii, niż wychwalać to, co się w niej znajduje. A jest w niej ponad 250 pozycji, na ogół sporej objętości. Są klasyczne prace (poczynając od starożytnych filozofów), są też współcześni kluczowi Autorzy, są dobre opracowania z historii gospodarczej. Bibliografia nie jest jednak uporządkowana zgodnie z przyjętymi zasadami. Podzieliłbym ją na co najmniej trzy grupy: prace J.M. Keynesa, pozostałe prace myślicieli/ekonomistów/filozofów włączając i starszych, i współczesnych, a dopiero na koniec zestawilibym opracowania i artykuły naukowe (ale tylko przekrojowe, przeglądowe, syntetyzujące, a nie artykuły ekonomistów z epoki Keynesa). Bibliografię uzupełnia też kilka aktów prawnych oraz strony internetowe (nie zostały też odpowiednio podzielone, bo są tu i oryginalne prace ekonomistów, i dokumenty, i bazy statystyczne, choćby bardzo cenna baza założona przez Angusa Maddisona).

Mimo tych uwag, oceniam, że zebrana baza źródłowa stanowi wyróżniający się walor pracy. Ważniejsze jest to, że po lekturze dysertacji możemy być pewni, że Doktorantka prace Keynesa uważnie przeczytała i przestudiowała, a przywoływane prace na pewno dobrze wykorzystała.

7. Ocena metodologii i zastosowania metod badawczych

Po lekturze rozprawy mogę stwierdzić, że Doktorantka konsekwentnie posługiwała się metodami charakterystycznymi dla historii myśli ekonomicznej, które określiła jako pluralizm metodologiczny. W rekonstrukcji historycznej Autorka przywołała nie tylko kluczowe wydarzenia społeczno-gospodarcze, ale także doświadczenia samego Keynesa, które zaciążyły nad jego myślą i podejściem do roli państwa w gospodarce. Dzięki temu poznajemy kontekst, w jakim teorie Keynesa się rodziły. Z kolei, w racjonalnej rekonstrukcji Doktorantka, w oparciu o poglądy Keynesa, egzegezę jego tekstów, opisuje i wyjaśnia teorie, które funkcjonują we współczesnych naukach. Jak podkreśla (za Łukaszem Hardtem) „rozważanie te są wartościujące, bowiem prowadzą do porównania teorii minionych z obecnymi. Idee Keynesa zostały zatem skonfrontowane ze współczesną wiedzą makroekonomiczną na temat roli

państwa w gospodarce” (s. 10). Po lekturze rozprawy potwierdzam, że obie metody zostały prawidłowo przez Doktorantkę wykorzystane.

8. Wskazanie głównych zalet i wad rozprawy

Do najważniejszych pozytywów rozprawy należałoby zaliczyć:

- kompleksowe przestudiowanie i zinterpretowanie dzieł Keynesa pod kątem eksponowania roli państwa w życiu gospodarczym;
- bardzo dobre przedstawienie inspiracji intelektualnych dla myśli Keynesa;
- poprawne powiązanie koncepcji Keynesa z bieżącą sytuacją społeczno-gospodarczą, zarówno w Wielkiej Brytanii, jak i na świecie;
- świetne przedstawienie tła dla prezentowanych poglądów, dobra znajomość realiów gospodarczych czasów dwóch wojen światowych i międzywojnia;
- konsekwentne zastosowanie metod badawczych w całej rozprawie;
- próby odniesień do współczesnych, popularnych nurtów w ekonomii (z jednej strony Daron Acemoglu, a z drugiej Deirdre McCloskey).

Do braków i słabszych stron rozprawy zaliczyłbym:

- zbyt szerokie podejście do niektórych kwestii teoretycznych o charakterze nawet definicyjnym (np. na temat teorii państwa, jego genezy);
- zbyt dużą dygresyjność (i w wątkach z historii gospodarczej i wątkach myśli ekonomicznej), przez co, to co najważniejsze z pracy może umknąć czytelnikowi;
- zbyt słabe zaakcentowanie różnic w podejściach: keynesowskim i neokkeynesowskim;
- braki w powołaniu się na klasyków ekonomii klasycznej i neoklasycznej;
- małe podkreślenie wkładu polskiego do debaty nad analizowaną koncepcją Keynesa (szczególnie brakuje tu odniesień do poglądów Kaleckiego).

9. Wniosek końcowy

Wniosek końcowy jest jednoznaczny. Mimo kilku zawartych w recenzji uwag krytycznych nie mam wątpliwości, że rozprawa doktorska pt. „Rola państwa w kształtowaniu ładu społeczno-gospodarczego w koncepcji Johna Maynarda Keynesa” jest dojrzałą pracą badawczą, która wymagała wielu miesięcy badań oraz dobrego rozeznania w zakresie historii myśli ekonomicznej i historii gospodarczej – dwóch subdyscyplin/specjalności ekonomii.

Doktorantka zaprezentowała wysoki poziom wiedzy teoretycznej w dyscyplinie ekonomia, a także potrafiła samodzielnie przygotować i przeprowadzić badania podstawowe.

W mojej opinii wyniki tych badań stanowią oryginalny dorobek naukowy Autorki (szczegółowy tego wkładu przedstawiłem podczas prezentacji mocnych stron dysertacji).

Na podstawie powyższych wskazań oraz konkluzji stwierdzam, że recenzowana rozprawa doktorska pt. „Rola państwa w kształtowaniu ładu społeczno-gospodarczego w koncepcji Johna Maynarda Keynesa” autorstwa mgr Katarzyny Kłosowicz-Toborek, napisana pod kierunkiem naukowym dra hab. Wojciecha Gizy, prof. UEK, spełnia wymogi stawiane rozprawom doktorskim w obowiązujących przepisach, zgodnie z treścią art. 13 ust. 1 ustawy z dnia 14 marca 2003 roku o stopniach naukowych i tytule naukowym oraz o stopniach i tytule w zakresie sztuki (Dz.U. 2017 r. poz. 1789, z późn. zm.) w związku z ustawą z dnia 3 lipca 2018 r. Przepisy wprowadzające ustawę – Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce (Dz. U. z 2018 r., poz. 1669, z późn. zm.) i może stanowić podstawę dalszego postępowania we wszczętym przewodzie doktorskim (w dniu 25 marca 2019 r. w dyscyplinie ekonomia). W związku z powyższym rekomenduję Radzie Dyscypliny Ekonomia i Finanse Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie dopuszczenie jej do publicznej obrony.

Łódź, 17 kwietnia 2023

Rafał Matera